

СУ “СВ.КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА “ИСТОРИЧЕСКО И СИСТЕМАТИЧЕСКО БОГОСЛОВИЕ”
ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 2.4 РЕЛИГИЯ И ТЕОЛОГИЯ
НАУЧНА СПЕЦИАЛНОСТ: ХРИСТИЯНСКА ДОГМАТИКА

Понятието *суета*
в “Мисли” на Блез Паскал
(богословско-филологически анализ и измерения)
ас. Вълчан Тончев Вълчанов

АВТОРЕФЕРАТ
на дисертация за присъждане
на образователната и научна степен “доктор”

Научен ръководител:
Доц.д-р Димо Пенков

София 2016

Дисертационният труд съдържа общо 205 стандартни страници и се състои от предговор, увод, четири глави, заключение, приложения и литература. В дисертационното съчинение е приложен научен апарат, състоящ се от 452 бележки под линия.

I. Обща характеристика на дисертацията

1. Обект и предмет на изследването

Настоящият труд има за обект на изследване “Мисли” на Блез Паскал, а предметът е анализът и интерпретацията на понятието *суета* във филологически и богословски аспект.

2. Цел

Целта на предложеното изследване е да се докаже, че понятието *суета* е основен апологетичен довод в “Мисли”, върху който се гради замислената апология, и че това понятие притежава полисемичен характер със следните значения : “пустота”, “безсмислие”, “леност”, “преходност”, “тленност”, “тщеславие”, и др., от които се извеждат и други сродни понятия като “развлечение”, “себелюбие”, “гордост”, “скука”, “меланхолия”, “Аз” и др. обвързани в една интересна, разностранна и динамична взаимовръзка.

3. Актуалност на темата

Суетата в човешката история е древна, но и същевременно неостаряваща и вечно актуална тема. Още в старозаветни времена псалмопевецът установява крехкото и суетно състояние на човек: “*Ето, Ти си ми дал дни колкото педя, и векът ми е като нищо пред Тебе. Наистина пълна суета е всеки човек, който живее.*” (Пс.38 : 6). Затова той се моли на Бог да го предпази от нея: “*Отвърни очите ми да не виждам суета ; животвори ме на Твоя път*” (Пс.118 : 37). Суетата вълнува от дълбока древност (за което свидетелстват книгите на Стария Завет и античната

литература) също философи, законотворци, пророци, царе, императори, мъдреци, а в по-ново време и богослови, мислители, есеисти, моралисти и др. Същевременно суетата представлява едно твърде богато на съдържание понятие, което с развитието си във времето засилва своята динамика и обогатява семантичното си съдържание. Подобно изобилие от значения и смисъл срещаме в това понятие, използвано от френския мислител Блез Паскал в неговите “Мисли”.

Темата на предложеното изследване заслужава сериозно внимание и е актуална по няколко причини :

1. През последните две десетилетия във Франция се наблюдава възраждане на интереса към Блез Паскал, неговото творчество и темите, които то разглежда.
2. Съвременното православно богословие в България, и в частност апологетиката, се нуждаят от анализ и осъвременяване на някои екзистенциални апологетични доводи, като например тези, които Паскал използва в своето творчество.
3. Вярата и светоусещането на модерния човек са силно смутени от завладяващата в последно време обществото и съзнанието суета.

Основания за избора на настоящата тема са следните обстоятелства: на първо място Блез Паскал, както и самият обект на изследването – “Мисли”, са в полето на интересите и светоусещането на дисертанта от дълги години. Също така самото понятие *суета* представлява особен интерес за автора на настоящия труд, както и богато поле за филологическо и богословско изследване. Освен това дисертантът намира темата за суетата за проучена в отделни аспекти, но подходяща за доразвиване и за задълбочен анализ. Не на последно място за отбелязване е фактът, че изследванията на български език върху Блез Паскал са малобройни, съвсем малко са и анализите на

неговите „Мисли”, а още по-оскъдни са страниците, посветени на понятието *суета* в “Мисли”.

Ето защо разглеждането на тази тема би могло да доведе до интересни и приносни богословски и филологически интерпретации и анализи, и би представлявало интерес за българския читател.

4. Научен обзор

Според различните епохи съществуват и различни нагласи в перцепцията на Паскаловите “Мисли”. Поради факта, че те представляват благодатно поле за научни търсения, те са обект на възхищение, но често и на неразбиране, на остра критика, както и на сляп възторг, почти на преклонение, а в последно време и на засилен, но чисто исторически интерес като част от френското културно и духовно наследство.

Блез Паскал е мислител от епохата на ранния Класицизъм в Западна Европа (XVIIв.), който е добре познат на българските читатели, благодарение на трудовете, лекционните и семинарните курсове на литературоведите Стоян Атанасов, Весела Генова, на студиите и есетата на философа Исак Паси върху френските мислители и моралисти. А що се отнася до самите “Мисли” на Блез Паскал, то те стават достойни на българския читател в частична форма през 1942 г. посредством превода на книгата на френския писател Франсоа Мориак *Безсмъртните Мисли на Паскал, представени от Франсоа Мориак*, в която са поместени избрани мисли. По-късно, през 1978г. “Мисли ”стават широко популярни у нас чрез превода на Лилия и Анна Сталеви на съставителството на Бруншвиц, както и благодарение на изследванията, статиите и лекционните курсове на видни наши богослови като проф. арх. д-р Евтим Сапунджиев, архимандрит Серафим, проф.Димитър Пенков, проф.Николай Маджуров, проф. Антоний Хубанчев, доц. Димо Пенков, доц. Клара Тонева, но също

така и на задълбочените студии на философи и културолози като проф. Владимир Градев, проф. Калин Янакиев и доц. Асен Стоянов. Не бива да се забравят и сериозните анализи на творбата на Блез Паскал на руските религиозни философи като Николай Бердяев, Лев Шестов, Павел Флоренски и др. , стигнали до българските читатели през 90-те години на ХХ в.

Във Франция темата за *суетата* у Паскал е разработвана, но сравнително слабо и неизчерпателно. За това свидетелства фактът, че това понятие липсва в известния речник на Паскаловите термини от Пиер Маньар. Въпреки това, съществуват изследвания, които отделят внимание на тази тема. Сред тях са *Препятствията на суетата* на френския философ, семиолог и историк Луи Марен. Според него Паскал си поставя съвсем умишлено за цел да направи един непретенциозен анализ на суетата, като остане неподвластен на никаква суета (въпреки че самият Паскал признава, че и той пише често от подобни суетни подбуди). Той иска да разобличи суетата чрез елементите, които са ѝ присъщи, а именно непостоянството, неувереността, безсистемността и безредието. Благодарение на този негов похват, както Марен го нарича “метасуета”, аргументацията му придобива по-устойчив и силен характер и не е подвластна на суетата, за разлика от нейния облик в живописния жанр *Vanitas*.

Друго значимо изследване в тази област е монографията на Лоран Тируен, посветена на Блез Паскал. В нея той установява, че суетата у Паскал е винаги свързана с липсата на причина, а и с неправилна логическа постановка. Суетата на човешките действия има трагичен характер, защото човек е неин роб: всеки опит от негова страна да възстанови “кохерентната каузалност” е обречен. А нищетата в крайна сметка “представлява невъзможността да се избяга от суетата”. Развлечението е начинът човек да

понася своето състояние. Затова то е осъдително, но не и лишено от здрав разум и основания.

Въпреки актуалността на темата за суетата в “Мисли” на Паскал, считам, че тя е почти непозната и неразработена в българското православно богословие и литературознание, особено в схващането на тази категория като апологетичен довод с богат полисемичен характер. В хода на изследването от понятието *суета* ще бъдат изведени категориите *скука* и *развлечение*, които са амбивалентно свързани с нея. Значителен принос по темата за скуката у Паскал откриваме във философското изследване на Жюли Жианжъоб. Според нея в “Мисли” скуката е сродна с понятията *покой* и *нищо (небитие)* и заедно се преплитат, задълбочават и предизвикват у човек чувство на безпокойство и едно непоносимо усещане за себе си. Френската изследователка прави паралел между неспособността на Паскаловия човек да стои спокойно в една стая и изпадналия в акедия монах, който не успява да се задържи в килията си. Скуката не е придобита, а изначално поставена в човешката душа - “миг на яснота и естествена метафизическа крайност.” Скуката поражда и тъга от празнотата. “Аз-ът е празен, защото е загубил връзката с онова, което е едновременно негова цел и принцип, откъдето извлича своята субстанция.” Вследствие на това “мястото, оставено празно от Бог, е било запълнено от обичта към себе си, която е преляла.” Според друг виден анализатор на Паскаловата скука, Емил Тардьо, френският мислител гледа на скуката като на основа на човешкия живот, едно парадоксално явление, което заставя човек да бяга от покоя, но същевременно изпитва влечение към него и го търси непрестанно.

Втората категория, която е силно обвързана със суетата, а и със скуката у Паскал, е *развлечението*. По тази тема съществени приноси в своите анализи постига Пиер Машре в своето изследване “Паскал и развлечението” : Машре счита, че у Паскал развлечението е състояние на

пълно разпиляване и липса на съсредоточаване. То е сила, която възпитава ефемерното. Развлечението позволява да се печели време, ако сме овладели изкуството да губим времето. То притежава прекрасното свойство да преборва “безразличието, което е най-порочната и осъдителна форма на забравянето на Бог”. А човешката нищета е условие за неговото величие.

5. Задачи

Поставената цел на настоящия труд ще бъде постигната чрез разрешаване на следните конкретни изследователски задачи:

1. Изготвяне на психобиографичен портрет на автора на “Мисли”, въз основа на който ще бъде установена дълбоката житейска и творческа обвързаност на Паскал с явлението *суета*.
2. Дефиниране на понятието *суета* в контекста на епохата на Паскаловата творба.
3. Изработване на сравнителен анализ на богословско-филологическо равнище на понятието *суета* и сродните му споменати по-горе категории.
4. Проследяване и анализ на развитието на библейското традиционно схващане за суетата в “Мисли” на Паскал.

6. Хипотези

Хипотезите в настоящото изследване са следните:

- Безсистемната, но основна за замислената апология концепция за суетата в “Мисли” е огледало на авторския *Аз*, формиран от

извървяния тежък житейски път, както и от физическите страдания на френския мислител.

- Паскал е болезнено завладян от вцепеняващата и всеприсъстваща празнота като: 1. *суета* - апологетичен довод, 2. празното пространство във физиката, свързано с потвърждаване от страна на Паскал на научните опити на Торичели, 3. пропагата в инцидента, довела до постоянните видения на бездна и поставянето от Паскал на предпазен стол до себе си, 4. самоналожената аскетична празнота на чувствата и празнота на ума, за да се предпази от изкушенията 5. празнотата като пустота и лишения от материални удобства и облаги

7. Методи

Настоящият труд има интердисциплинарен характер. Той се простира на границата на богословието и литературознанието, на философията и антропологията. Ето защо ще бъде използван от една страна концептуално-семантичният метод, а от друга - сравнително-аналитичният метод.

8. Структура на изследването

Композицията на труда се състои от Увод, Първа глава: Живот и дело на Блез Паскал. Дефиниция и анализ на понятието *суета* и производните ѝ думи, Втора глава: Прояви на суетата, Трета глава: *Суетата* и сродните ѝ категории *скука* и *развлечение*, Четвърта глава: Отвъд суетата, Заключение, Литература и приложения.

II. Основно съдържание на дисертацията

В първа глава на дисертацията “Живот и дело на Блез Паскал. Дефиниция и анализ на понятието *суета*” се прави психобиографичен портрет на Блез Паскал в контекста на епохата, в която живее, атмосферата на необичайна семейна среда, която обуславя неговия светоглед и възпитава неговия гений, и най-вече трагичните събития и физическите му страдания, които, от една страна, ще укрепят вярата му, от друга, ще наложат натрапчивото чувство за празнота и суета. В тази глава също така се прави анализ на мотивите, замисъла и целта на написване на една незавършена апология на християнската религия, дошла до нас под формата на фрагментарни “Мисли”.

Във втората част на главата се прави лингвистичен анализ на понятието *суета*, като се проследява неговата етимология на френски и български език, както и историята му, и различните му конотации и употреби.

Втората глава е основната част на настоящия труд. В нея се проследяват, анализират и интерпретират появата на понятието *суета* в “Мисли” и неговите прояви, които Паскал използва като основен лост в своята аргументационна стратегия. Освен това се установява една трайна полисемичност на думата в употребата ѝ от Паскал, която е вдъхновена от една страна от Библейските извори, от друга от философите, творили преди Паскал, а от трета от емпиричните му наблюдения над хората поединично и над обществото като цяло. Също така в тази глава се прави анализ на преноса, който Паскал прави от собствения си опит със суетата, към перцепцията му за нея и критиката му към човека и обществото. Дисертантът изразява хипотезата, че теорията за “омразния Аз” на Паскал се корени, от една страна, в Паскаловата критика на явлението *суета* като

форма на душевна пустота, но същевременно и гордост, тщеславие и себичност, и от друга, в осъзнаването и неудовлетворението на Паскаловия *Аз*, събирателен център в прекомерно ниво на горепосочените човешки характеристики. От тази хипотеза се извеждат въпросите за тъждествеността на човешкия *Аз* с мисълта, душата и дълбоката същност на човека. Също така се поставя под въпрос дали наистина Паскаловата омраза е безпредметно, самоцелно и самоизтезателно насочена срещу *Аз-а*, или под неин прицел е единствено крайната форма на себелюбие, за сметка на обичта към Бога. Според Паскал себелюбието е несъвместимо с любовта към Бог, защото *Аз-ът* инстинктивно желае чрез обичта към себе си да стане Бога. Той е суетен, защото притежава болезнено усещане за величие, въпреки че осъзнава своята нищожност. На практика философът открито, макар и деликатно, отхвърля обичта, създавайки у близките си недоумение и тъга. Паскал стига твърде далеч в непоносимостта си към *Аз-а*, обявявайки омразата към него за добродетел. Това съждение е своеобразен връх в парадоксалното мислене, защото в основата на добродетелта е залегнала не омразата, а обичта. Констатираме едно крайно и безпочвено обругаване на *Аз-а* у Паскал и на обичта към него. Едно непонятно и нелепо изопачаване на основната християнска концепция за отношението към себе си и към околните.

Установяваме, че Паскал претендира, че е осъзнал пръв тези истини. Той твърди, че е успял да отхвърли обичта към своя *Аз*, да осъзнае своето нищожество и така да го подчини. По този начин извисява собствения си *Аз* над тази осъзната нищета и разбира се, над всеки останал *Аз*. Презрението на Паскал към *Аз-а*, и осъзнаването на човешката нищета, автоматично поставят мислителя в суетна позиция на превъзходство спрямо всеки останал *Аз*, затова, че същият не е успял сам да осъзнае тези истини.

В тази глава се разглежда също така въпросът дали действително Паскал е бил искрен в омраза си към *Аз-а*, или неволно е изпадал в пиететна крайност, граничеща с меланхолията. Също така се анализира дали неговата омраза е насочена именно към *Аз-а*. По същество *Аз-ът* е омразен според Паскал, защото е тленен. Но ако хипотетично той не е тленен, дали Паскал би имал основание да го мрази? И дали в действителност неосъзнатият обект на неговата омраза не е *Аз-ът*, а тленността му? Тленността, която е част от природния порядък на ентропията. Така възниква въпросът дали Паскаловата омраза не е един неизказан екзистенциален и най-вече метафизически бунт срещу установения ред в природата? Или още по-конкретно срещу самата природа.

По-нататък във втора глава са разгледани проявленията на суетата в света според Паскал. Френският мислител вярва, че суетата е повсеместно явление в нашия свят. Няма област, която да е лишена от разяждащото ѝ присъствие. Дори когато човек избяга от непосредствено заобикалящата го среда, той носи суетата в себе си. На първо място суетата се проявява в науката и познанието. Паскал заявява директно, че влечението към науката и любознателността като цяло са едно болестно състояние за човек. Другата причина, поради която Паскал счита науката за суетна, е, че тя измества вниманието и енергията на човек от много по-ценната за него нравственост. Моралът е пренебрегнат за сметка на излишното любопитство към науката. Паскал счита, че когато човек все още не е придобил знания за себе си, за отношението си към околните, за връзката си с Бога, не трябва да се стреми да узнае устройството на заобикалящия го свят и да го овладее. Ако поиска това, то той бяга от същинските въпроси, посвещавайки се на странични и маловажни проблеми. Очевидно у Паскал нравственото неведение е едно страдание, което не може да бъде разрешено от познанието за науката.

Освен науката обречено на суетата според Паскал е и изкуството. В основата на всяко изкуство, на всяко творчество освен вдъхновението лежи и въображението. Това понятие според Паскал е сред онези явления, които застрашават особено много човешката душа. Паскал не пожалва нито едно от големите изкуства на онази епоха. На първо място той разобличава суетата на живописата. Според него тя представлява твърде жалък опит човек да пресъздаде вече сътвореното в пълно изящество и съвършенство от Бог, като освен това претендира за естетическо надмощие над първообраза си.

У Паскал театърът също е обект на критика. Според него, освен че и сценичното изкуство е плод на човешката суета, то е опасно и поради това, че успява по привидно невинен начин да внуши на зрителите чувства, които в действителния живот не се случват, или поне не се случват по този естетизиран, поетизиран и привлекателен начин.

Паскал е краен в преценката си и за въображението. Той счита, че най-вече то е пряк резултат от лъжата. Също така е измамно по своята същност и се е наложило съвсем натрапливо. То притежава невероятна сила и затова се е загнездило у човек като негова втора природа. Също така Паскал, за разлика от Декарт, счита, че въображението разваля разума и това е една от причините за слабостта на разума. Въображението е “враг на здравия разум”, то е нещото, което кара хората да се доверяват, да се съмняват, да вярват. То притъпява или изостря сетивата според ситуацията и според нагласата на човек. То съперничи пряко на здравия разум, като често има и по-голяма власт от него над човешкото съзнание. Чрез разсъжденията си за суетата на въображението, Паскал засяга темата за относителността и за десакрализирането на първенците, чийто авторитет се гради на въображението. То е онова нещо, което изгражда репутацията на определени професии и което вдъхва страхопочитание към тях.

Мислителят свързва също така тази тленност със суетата на удоволствията, понеже са краткотрайни, порочни и следователно безсмислени и суетни. А удоволствията са пряко свързани с човешкото влечение към плътта и удоволствията на сетивата. Авторът, вдъхновен от блаж. Августин, използва и друго понятие, сродно на удоволствието, френската дума *concupiscence*, с латински произход - *concupiscentia*, означаваща силно желание или влечение към нещо, а в българската православна терминология е възприето като “сладострастие”. Това понятие е влязло в християнската етика благодарение на апологета Тертулиан и на блаж. Августин.

Паскал недвусмислено заявява вярата си в божественото предопределение. Едва ли обаче той си дава сметка, че по този начин блокира същината на свободната воля и обезсмисля усилията на правоверните християни, но най-вече хвърля камъни в градината на собствения си труд, замислен за бъде една апология на християнската религия. Защото каква е ползата от една свършено написана, безупречно аргументирана и убедителна апология, какъв е смисълът хората да се обръщат към вярата, ако съдбата им наистина е предрешена и спасението в отвъдния живот е непостижимо. Тук суетата се реализира със значение на пустота и безсмислие. Следователно суетни, пусти и безсмислени ще са и предаността в религията, безрезервната вяра в Откровението, воденето на християнски живот, щом човешката участ е предопределена, ако Небесното Царство е само за малцина.

В трета глава са изведени и анализирани две понятия, които са тясно и дълбоко обвързани със суетата – *суката* и *развлечението*. Суката е също както суетата многолико явление, което Паскал анализира в полисемичната му светлина. Според него суката е естествено състояние на човек. Тя е трудно осезаема и още по-трудно обяснима черта на неговата личност. Не е ясно дали суката е вродена или придобита,

субективна или обективна, причинена от вътрешни или външни фактори. Тя е очевидно отрицателна, но в анализа си ще установим, че дълбоко в себе си носи и положителен заряд. Скуката е неизменна част от човешката природа. Освен това тя е израз на неговото непроменимо положение в света. Той се изменя перманентно, а и човек също се променя от самото си раждане до края на земния си път, но промяната не касае неговото статично положение спрямо заобикалящия го свят. Според Паскал човек се осъзнава като нищожество спрямо непонятния свят и осъзнава своята немощ да промени това състояние. Невъзможността за промяна и най-вече чувството на безсилие и на неминуемо примирение поражда фрустрация, водеща до скука. Трудно обозримо е битието на човек без скуката, тя е едва ли не задължително условие, без което животът би бил немислим. Причините за скуката са многобройни, но преди всичко те са свързани с едно духовно неудовлетворение у човек, съпътствано от множество екзистенциални терзания, свързани с неяснотата на човешкото положение в света, непонятния произход и цел на човешкото съществуване, ограничения във времето живот и не на последно място с копнежа по неосъщественото или неосъществимото щастие. Според Паскал скуката може да бъде породена от всяко нещо извън и в нас, но може да бъде с неустановена причина или откровено безпричинна. Човек може да скучае, без да си дава сметка за това, или да осъзнава скуката си, без обаче да намира причина за нея. Безпричинността обаче не е непредотвратима. Колкото е пуста скуката, вероятно толкова е пуста и човешката душа, щом като дори да има хиляди причини да скучае (и тук установяваме, че Паскал по блестящ начин разкрива крайното противопоставяне на „безпричинност” и „хиляди причини”), той винаги може да избяга от нея, като и най-малкото нещо може да го разсее. В нашето съвремие безпричинната скука, която няма ясен предмет, често се именува екзистенциална скука. За разлика от другия тип - обикновената скука, в

която човек въпреки всичко е в очакване на нещо определено, екзистенциалната скука изразява освен безпричинност и дълбоко чувство на празнота и на безнадеждност. Стигаме до една любопитна констатация, негласно формулирана от Паскал, според която скуката, колкото и да е дълбока, неуловима, непознаваема и безпричинна, също толкова лесно атакуема, превземаема и отстраняема е чрез възможно най-дребни и повърхностни средства от арсенала на развлечението. В същото време обаче уязвимостта ѝ е привидна, защото слабостта ѝ е привидна. А разсейването, с което се атакува, е дългосрочно безрезултатно, защото е повърхностно и мимолетно.

Скуката е тясно свързана и с покоя. Характерното за почти всяка скука е липсата на физическо или духовно движение. Естествената виталност е застинала, човек в своето страдание от скуката е на кръстопът между неразбираемата и повличащата го апатия и необходимостта от волята за действие и движение. Според Паскал върховната точка на непоносимост за едно човешко същество пред собственото си битие е пълният покой, защото така той предусеща предполагаемото небитие, което му предстои. Въпреки почти всесилния и дълбок характер на скуката, Паскал установява, че тя не е непреодолимо явление. На човек му омръзва почти всичко, което се повтаря, което е продължително или което го изморява.

В Паскаловото виждане за скуката развлечението е описано като непосредствено и първично противодействие, използвано от човек срещу скуката, дори против волята му. То се явява като естествено избавление от непоносимостта на покоя и непосилното бреме на незаетостта. Освен това то е лек против меланхолията и еднообразието, както и е противовес на душевната леност и апатията на човек. Но в очите на Паскал развлечението е най-вече бягство от срещата със себе си, то е една непоносимост към

усамотяването на *Аз-а*, и най-вече несъзнателно бягство от търсене на пътя към Бог. Развлечението представлява нежелание мисълта да се насочи към собственото си битие, познанието и осмислянето му. То е мнимият спасителен пояс на човек против потъването на неговата мисъл в дълбоката действителност на състоянието му в света и неговата нищета.

В хода на нашия анализ установяваме, че за Паскал развлечението е едно дихотомично и динамично допълнение на скуката, което с присъствието си затваря порочното кръгово пространство на суетата с едно безконечно действие и противодействие на антагонистични елементи, но лишено от смисъл. Развлечението “развлича” от тегобите и застоя на външния свят, но най-вече от интимната и съкровена среща на човек със себе си и осъзнаването на нищожното си състояние на съществуване. Също така намираме сходство на Паскаловия светоглед с един от най-почитаните свети отци на Църквата – Св. Григорий Богослов. Няма сведения дали Паскал е имал достъп до произведенията му, но се откриват ясни прилики в концепциите на двамата мислители. В богословското творчество на св. Григорий Богослов е налице близка до Паскаловата концепция метафора за нищожния човек в плен на играта със сънищата и безцелното лутане, като израз на суета и развлечение. Св. Григорий не използва думата развлечение, но неговата идея за “лъжовните и суетните неща” отговаря на Паскаловата категория за развлечение. Връзката на развлечението със суетата се съдържа в общия им смислов компонент на обвързаност с краткотрайни и лъжовни удоволствия. Поради ефимерните източници на развлечение, към които човек се стреми, то самото развлечение придобива характер на неустойчивост и на преходност, а същите са едни от характеристиките на суетата. Така развлечението се оказва близък синоним на суетата и пълен антоним на скуката.

Паскал придава на думата скука ново, по-дълбоко значение в семантичния контекст на суетата, а именно смисъл на *отклонение от себе си, отклоняване, отбиване от пътя към Бога*, от истинското предназначение на човешкия живот. В тази връзка очевидно е споменатото вече влияние на августиновото *aversio* – отклонение, или още *aversio a Deo* – *отвърщане*, дори *отхвърляне на Бога*. За съжаление, на български език възприетата преводна дума “развлечение” има основно съдържание на “светско развлечение”, “разсейване”, “разтуха”, но не притежава останалите семантични конотации, които притежава думата на френски език, а именно “отклоняване”, “отвличане”, “отбиване”, “отхвърляне”, “извъртане”.

В нашия анализ установяваме, че причините за развлечението според Паскал са няколко:

1 - Физическото и душевно състояние на човека е удивително крехко. Ако за вярващия човек всичко е ясно, подредено и целеустремено благодарение на религиозните постулати, то атеистично настроеният човек (в повечето случаи либертинът) през XVII в. е почти изцяло необясним за себе си, а все по-малко разбира как и защо се е озовал в този неясен и трудно познаваем свят. Едно обаче му е понятно – това, че е обречен в една или друга степен да страда и в близка или далечна перспектива да напусне настоящия свят, без да има увереност какво ще се случи с него след това.

2 - От гореизложената причина следва за обезверения или нихилистично настроения човек едно естествено състояние на нещастие. Защото при мисълта за непробиваемото неведение, моралните и физически страдания и неизбежната и неизвестна по своето естество и време смърт човек би загубил всякаква позитивна нагласа и би изпаднал в напълно основателно нещастие.

3 - Нищо не може да ни утеши от тази мисъл, ако ѝ се отдадем в дълбочина, тъй като няма разумен довод, който да отрече човешката уязвимост, а и няма обяснение, което да задоволи желанието на човек да разбере себе си и заобикалящата го действителност. Какво обаче следва от това ? Човек е според Паскал предопределен и следователно принуден да бъде нещастен. Заради обречеността си от грехопадението на прародителите си и поради осъзнаване на действително нищожното си състояние.

За Паскал развлечението предизвиква едни постоянни необясними за разума движения на тялото и душата. Въпреки своята самоцелност или дори безцелност, тези движения винаги се утвърждават като оправдание за част от хората, които сякаш не биха могли да живеят без тях, дори с цената на излагане на неоправдан риск. Паскал подчертава, че естественият и упорит стремеж у човека е да бъде щастлив. Неутолимата му жажда за щастие е готова да пожертва и най-яркия признак за човешкото величие, отличаващ го от всички останали същества и явления в заобикалящия го свят – неговата мисъл. Отказът да рационализира тревожните явления около и в себе си, както и желанието да се подаде на повърхностното развлечение, свидетелстват за високата степен на непоносимост на екзистенциалната рефлексия и най-вече на естествената необходимост да завоалира реалистичния песимизъм. И всичко това в името на един, макар и илюзорен, идеал за щастие, постигнат чрез развлечението. Така развлечението, освен че се явява утеха срещу грозящата действителност, създава една константна илюзия за въображаемо състояние на щастие, или поне на липса на нещастие. Липсата на движение отвежда неминуемо към скуката. Онова, което е непоносимо за човек, но благотворно според Паскал, а именно затварянето в стаята, е съизмеримо като проблем с непоносимостта на монашеската килия според понятието *акедия*.

В трета глава също така разглеждаме и анализираме видовете развлечения според Паскал (театъра, живописата, поезията, науката, игрите, салонните разговори, войната, пътешествията и др.). Когато Паскал говори за развлечението, той навлиза дълбоко в ежедневната конкретика. Концептуалните му основания почиват на личните му наблюдения и опит. От тях той извежда една ясна концепция, описваща и разобличаваща развлеченията от ежедневието, дори или може би именно и най-незначителните, които са едни от най-отклоняващите вниманието на човек фактори. Развлечението е основна част от суетата. При все това, въпреки категоричната убеденост на Паскал в подривната функция на развлечението, той не подминава и положителната му роля. Така Паскал има доблестта да признае и известна благотворна функция на развлечението. То носи отрицателен характер за човек, но и малък положителен нюанс, който ако не прави човек щастлив, то поне намалява усещането му за собственото му нещастие. Извън диалектичната разбивка на тази категории, можем да направим и още едно заключение – развлечението е, за разлика от чистата форма на апатия и меланхолия, проява на интерес. Интерес към привидно по-доброто, към новото, към различното, но все пак интерес, като движение, макар и не винаги рационално, като форма на живот, като търсене, като надежда и вяра, макар и в повечето случаи със заблуждаващи и разочароващи резултати. И в този аспект развлечението се явява като по-малкото зло спрямо един друг основен порок – безразличието. Защото ако развлечението е съзнателно бягство от себе си, страх от истината и несъзнателно бягство от пътя към Бог, ако то е “търсене на суета”, то безразличието е пълна съзнателна липса на интерес и цялостна забрава на Бог. То е чиста форма на nihilism, още по-пагубен и осъдителен от атеизма на либертините. Развлечението е жажда по вечността. И не толкова суетата, нито скуката и

развлечението са според Паскал най-тревожните неща у атеистите, а безразличието.

В последната глава се стремим да направим един положителен синтез от анализа на проблема за суетата и сродните ѝ категории. Необходимо е обаче да осъзнаем, че наложената от Паскал песимистична визия за суетата не е самоцелно негативна. Тя цели да проникне дълбоко и остро в съзнанието на богоборчески настроения либертин и в неговите екзистенциални неведения и притеснения и да обясни пустотата на почти всички негови, а и по принцип, на човешките възжеления и действия. Но не бива да се забравя, че тази апологетична аргументация не е самодостатъчна и че отвъд изобличаването на човешката нищета без Бог тя изхожда от чувството на неудовлетвореност, носталгията по изгубената хармония и пълнота. Оттам се появява и естественият стремеж да се поправи тази ситуация, да се върне изгубеното щастие. Суетата, която в крайна сметка се очертава като основна цел, макар и интуитивна, на земното човешко съществуване, според Паскал не изчерпва по един nihilистичен начин човешкото съществуване. В основната си част човешкото битие е тъжно, жалко, немошно, пусто, привидно безсмислено и сурово в условията на скука, развлечение и суета. Но когато те бъдат преодоленни, човек се извисява над тях, започва да търси смисъл в християнската вяра, открива нови хоризонти, Божията благодат, любов и щастие.

Заклучение

В края на нашето изследване са направени следните изводи спрямо зададените хипотези и поставените задачи в началото на труда:

1. Изготвеният психобиографичен анализ на Блез Паскал ни дава пълното основание да смятаме, че светогледът на френския мислител по отношение на суетата е изцяло обусловен от:

а) събитията в семейството, преживени в ранна възраст: ранната смърт на майка му, изолацията му от училищната среда, осъзнаване на собствения гений и др.;

б) вроденото му чувство на безпокойство, свързано с непоносимостта от празните пространства във физически и метафизически смисъл, необяснимите и нелечимите му хронични страдания, които обострят чувствителността му и същевременно притъпяват позитивната му нагласа;

в) склонността на Паскаловия характер към гордост, себелюбие, тщеславие и др. проявления на суетата и желанието му да я пребори;

г) Книга Еклесиаст и “Изповеди” на блаж. Августин.

Безсистемната и понякога парадоксална концепция за суетата в “Мисли” е огледало на авторовия *Аз*, често обект на самоомраза, самобичуване и самолишения, формиран от необичайното детство и най-вече от физическите страдания на френския мислител.

2. Понятието *суета* се вписва изцяло в Паскаловата епоха като основна многозначна категория, изразяваща социалните и индивидуалните нагласи на своето време: светска, научна и религиозна суета, която кара хората да се самозабравят и да забравят Бога.

3. В хода на нашия анализ на понятието *суета* установяваме, че то е един полисемичен концепт, който обединява в себе си богатата палитра от сродни значения, които откриваме у Паскал. Също така стигаме до заключението,

че това понятие се използва от Паскал като централен и основен довод в "Мисли", посредством който авторът цели да разобличи човешката нищета във всичките ѝ разновидности, за да предразположи читателя към следващия етап от апологетичната си стратегия – да разкрие във вярата смисъла и запълването на празното пространство, оставено от суетата.

4. От понятието *суета* са изведени сродните му категории *скука* и *развлечение*, които Паскал умело използва в своя апологетичен подход. Съчетанието на трите понятия довежда до обезсилване на атеистичната аргументация, като изнася на преден план липсата на смисъл и пълната немощ на човек, отказал се да търси първоизточника на истината - Бог. Сред апологетичните доводи на Паскал, освен *суетата* и сродните ѝ *развлечение* и *скука*, са също така и цялостното човешко състояние, Христовите чудеса, пророчествата и математическият му аргумент–облогът.

5. Смисълът на човешкото съществуване е откриваем и постижим единствено чрез вярата в Откровението на Свещеното Писание и посредством упование и следване на принципите, завещани от Иисус Христос. По този начин човек може да намери утеха за своите недоумения и страхове, чието осъзнаване Паскал умело провокира и чието въздействие той силно подчертава. А крайната цел на Паскаловата апологетична аргументация е освен събуждане на вярата в Божественото Откровение и осмисляне на човешкото възжеление за щастieto като възможно единствено в светлината на любовта и най-вече на Божията любов, изразена в и чрез Свещеното Писание.

6. Вдъхновение за оформяне на своя светоглед за суетата Паскал черпи и от външни източници, и преди всичко от книга Еклесиаст, блаж. Августин и Монтен. Установяваме обаче и много очевидна прилика както в идейно отношение, така и в стилистично изражение между идеите на Паскал и тези на Сенека и най-вече на Св. Григорий Богослов и др. свети отци на

Църквата. Освен това констатираме твърде сериозно въздействие на Паскаловото отвращение от суетата, скуката и развлечението върху екзистенциалната погнуса на Сартр.

Ето защо можем да определим *суетата* в “Мисли” на Паскал като състояние на душевна пустота, предизвикано от скуката, което, щом бъде осъзнато, търси илюзорно избавление в развлечението. А единственото възможно спасение, което може да избави човек от тези състояния и да му осигури отвъд тях така бленуваното щастие, се крие във вярата в Бога, единственото свидетелство за което са не доводите, доказателствата и спекулациите на философите, а живата Истина в лицето на Иисус Христос. Това е и основната цел на Паскал при замислянето на този апологетичен труд – да убеди чрез своя богат арсенал от аргументи атеиста в рационалните и емоционалните основания на Христовото учение.

III. Основни приносни моменти

По скромната самопреценка на дисертанта могат да се отбележат следните приноси на настоящия труд:

1. Това е първият богословски дисертационен труд върху “Мисли” на Блез Паскал в България, както и опит същият да се впише в научните апологетични изследвания на православната богословска традиция.
2. Направен е нов превод на част от Паскаловите фрагменти, използвани в дисертацията, както и превод на непубликувани до момента откъси от Паскаловата кореспонденция.

3. Създаден е паралел между някои лични събития в Паскаловия живот, научните му занимания с празното пространство и философската му тревожност, боязън и отвращение от суетата.
4. Направен е обзор на Паскаловата концепция за суетата и е извършена съпоставка между нея и тази на някои свети отци на Църквата (Св. Григорий Богослов и др.)
5. Осъществени са интердисциплинарни филологико-богословски анализ и интерпретация на Паскаловите доводи, свързани с понятието *суета* и с цялостната Паскаловата апологетична стратегия, залегнала в замисъла на неосъществената му апология на християнската религия.

IV. Публикации по темата на дисертацията

1. Идеята за “суета” в “Мисли” на Блез Паскал, Девета конференция на млади учени от Факултета по класически и нови филологии – Май 2012, Университетско издателство “Св.Климент Охридски”, София, 2012
2. Понятието скука в “Мисли” на Блез Паскал. XI конференция на нехабилитираните преподаватели и докторанти от Факултета по класически и нови филологии – 2014. Университетско издателство “Св.Климент Охридски”, София, 2014
3. Аз-ът в “Мисли” на Блез Паскал, XII конференция на нехабилитираните преподаватели и докторанти от Факултета по класически и нови филологии – 2015. Университетско издателство “Св.Климент Охридски”, София, 2015

4. Le Moi hors normes dans les „Pensées” de Pascal (Аз-ът извън нормите в „Мисли” на Блез Паскал), Colloque Normes et transgressions, Университетско издателство “Св.Климент Охридски”(под печат), София, 2016